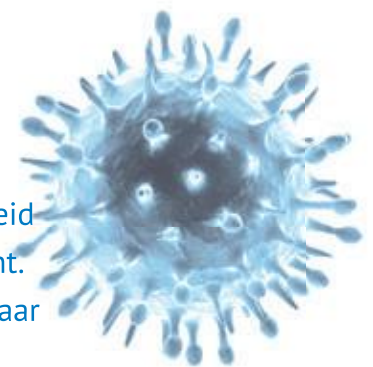

Pest in de Middeleeuwen naar Boccaccio's Decamerone.

Wat aan het coronavirus voorafging

In publicaties rond corona wordt herhaaldelijk de roman *De Pest* van Albert Camus genoemd. De pest behoorde tot de ergste epidemieën die de mensheid heeft geteisterd. Longpest werd via de lucht van mens op mens overgebracht. Builenpest verspreidde zich via ratten en vlooiën en trof vooral dicht op elkaar levende mensen. Onhygiënische toestanden in stedelijke centra met open riolen, stinkende straten vol rottend afval en uitwerpselen van dieren vormden een ideale voedingsbodem voor de verspreiding van de ziekte. Bij een epidemie in 1347-1352 stierf zelfs een derde van de Europese bevolking.

Door Max van den Berg

Aangezien de oorzaak van pest, ook de Zwarte Dood genoemd, toentertijd nog niet bekend was, leidde dit tot allerlei obscure denkbeelden. Straf van God, streken van de duivel, het einde der tijden of de ondergang van de wereld. Heksen, tovenaars, Joden en moslims werden aangewezen als bron. Van de veertiende tot de achttiende eeuw werden door bijgeloof en ophitsing door godsdienstfanaten ruim 150.000 heksen verbrand. Maar wie was een heks? Dat moest eerst onderzocht worden via een ondervraging. Daarbij werd gebruik gemaakt van de heksenhamer, een handboek voor de heksenjacht. Als na marteling de vrouw niet toegaf of weigerde andere vrouwen als heks aan te wijzen, volgde de brandstapel, in het bijzijn van een juichende menigte. Ook de heksenweegschaal speelde een rol. Een verdachte vrouw werd op een weegschaal gezet en als die niet doorsloeg dan werd ze aangewezen als heks. Want heksen vlogen rond op bezemstelen en hadden dus geen gewicht.

Pest en pogrom

Een opmerkelijk aantal Joden bleef van de pest verschoond. Dat was verdacht en vormde het bewijs dat zij verantwoordelijk waren voor de epidemie. Tijdens pogroms werden in Europa hele Joodse gemeenschappen uitgeroeid. Dat Joden

door rituele baden een hygiënische voorsprong hadden op christenen was toen nog niet doorgedrongen. Het gerucht deed de ronde dat Joden uit het Spaanse Toledo een zak vergif bij zich droegen en daarmee drinkwaterputten in heel Europa besmetten.

Maar bij pogroms speelden nog twee aspecten een rol. Joden werden verantwoordelijk gesteld voor de dood van Jezus, een thema dat eeuwenlang een rol heeft gespeeld bij het diep verankerde antisemitisme. Kruisridders, op weg naar Jeruzalem, vermoordden het overgrote deel van de Rijnlandse Joden. Vele hoogwaardigheidsbekleders steunden pogroms uit financieel belang. Zij hoopten zich meester te maken van goud, juwelen en andere kostbaarheden die Joodse handelaren en bankiers in bezit zouden hebben. De schrijver Sam Goudsmit geeft in zijn boek *Simcha, de knaap van Worms* (1936) een indringend beeld van de middeleeuwse pogroms in het Rijnland.

Een tiende van de hoofdstedelijke bevolking kwam om als gevolg van builen- of longpest.

Vlucht naar veiligheid

Uit angst voor besmetting ontvluchtten welgestelde burgers de stinkende steden en vestigden ze zich zoveel mogelijk op het platteland. In Italië is dat mooi beschreven in het beroemde boek *Decamerone* (1353) van Boccaccio. Drie jonge mannen en zeven jonge vrouwen streken neer in een uithoek van de regio Florence. Zij bleven tien dagen afgesloten van de buitenwereld en vulden de tijd op met het vertellen van verhalen, soms met een licht erotische tendens. Het tiental was de Zwarte Dood in Florence ontvlucht en keerde pas terug toen de epidemie was uitgewoed.

Ook Nederland kende dit vluchtgedrag. Amsterdamse regenten vertrokken naar de buitenverblijven langs de Vecht of in de drooggelegde Beemster. Geen wonder, want een tiende van de hoofdstedelijke bevolking kwam om als gevolg van builen- of longpest. Rembrandt van Rijn verloor zijn maîtresse Hendrickje Stoffels en zijn zoon Titus.

Rembrandt van Rijn, *Vrouw in bed* (ca. 1645).

Dat was dus ook de Gouden Eeuw. De Zwarte Dood veroorzaakte grote aantallen weeskinderen, met gevolg dat er vele weeshuizen werden gesticht. En de Joden? Waar vluchtten zij heen als zij een pogrom overleefden? Het klinkt nu vreemd, maar zij vestigden zich massaal in Polen en Rusland onder bescherming van de Poolse koning en de tsaar. Tot de Eerste Wereldoorlog bleven uitbraken van pest voortduren. Dan weer hier, dan weer daar en verschillend in omvang en hevigheid.

Spaanse griep die niet Spaans was

Op 4 maart 1918 brak in het militaire kamp Funston in de Amerikaanse staat Kansas een onbekend soort griep uit die zich snel onder de soldaten verspreidde. De aanwezigheid van varkens en vogels in het kamp werd als oorzaak aangewezen. In diezelfde maand werden tien-duizenden Amerikanen naar het westelijk front in Frankrijk overgebracht. De Eerste Wereldoorlog ging de laatste zomer in. De griep greep in de loopgraven snel om zich heen, maar leek aanvankelijk een mild karakter te hebben. Na enkele weken trof de uitbraak ook de Duitse loopgraven. De ziekte tastte de kracht van de strijdende partijen aan en werd daardoor beschouwd als geheim militair wapen. Toen de griep Spanje bereikte, een neutraal land zonder media-censuur, verschenen de eerste krantenberichten. Vandaar de benaming Spaanse griep.

Tweede, verwoestende uitbraak

In de eerste herfstweken van 1918 leek het ergste leed geleden. Een grote vergissing met enorme gevolgen. Op 11 november 1918 eindigde de oorlog en trokken miljoenen soldaten uitgeput naar huis. Daar werden zij massaal door een juichend publiek ontvangen. Een grotere vorm van griepverspreiding was niet denkbaar. Het stak opnieuw de kop op, intensiever dan ooit en in alle delen van de wereld. Het begin van een ongekende pandemie. Het aantal slachtoffers wordt wereldwijd geschat op 20 à 40 miljoen doden. Dat tot op heden het

juiste aantal niet kan worden vastgesteld, laat zien hoe slecht de burgerlijke administratie in die tijd functioneerde. Zeker is dat in achtergebleven gebieden in Azië, Afrika en Zuid-Amerika miljoenen mensen om het leven kwamen. Een opmerkelijk aspect van de griep was dat het hoofdzakelijk mensen trof die in de kracht van hun leven (20-40 jaar) verkeerden. Kinderen en ouderen bleven meestal gespaard.

Het aantal slachtoffers van de Spaanse griep wordt wereldwijd geschat op 20 à 40 miljoen doden

Militair hospitaal tijdens de Spaanse griep in Funston, Kansas.

Griep in Nederland

Op 11 juli 1918 stierf een bouwvakarbeider in Twente aan de Spaanse griep. Hij had in Duitsland gewerkt en bracht de ziekte over naar ons land. Spoedig bezweken enkele tientallen personen en werd melding gemaakt van een milde aan-doening. Maar toen de ziekte om zich heen greep, veranderde het beeld. Er ontstond een gebrek aan opvang, artsen en verpleging. Tienduizenden Belgische vluchtelingen en gedeserteerde Engelse en Duitse soldaten moesten worden ondergebracht.

Waarschuwing voor Spaanse griep.

Alle mogelijke drankjes verschenen op de markt en het drinken van alcohol zou ook een patent middel tegen de griep zijn. In de beroemde roman *Frank van Wezels roemruchte jaren* (1928) van A.M. de Jong werd op ironische wijze het soldatenleven beschreven, inclusief het innemen van veel jenever en bier als probaat middel tegen de griep. Najaar 1918 leek de epidemie af te nemen, maar in november barstte deze in volle hevigheid los. In het hele land heerste hongersnood en toen Troelstra de revolutie uitriep, leidde dit tot een tegen demonstratie in Den Haag met 40.000 Oranjeklanten. Het virus kon zich opnieuw, maar nu razend-snel verspreiden. Ondanks een nationale biddag tegen de ziekte kostte de Spaanse griep uiteindelijk 30.000 Nederlanders het leven.

Ontdekking van virussen

De oorzaak van de Spaanse griep was nog steeds onbekend. Pas eind negentiende eeuw had de Nederlandse microbioloog M.W. Beijerinck het bestaan van virussen ontdekt. Toen meer bekend werd over de overdracht, kon bestudering van andere griepaanvallen, die na de Spaanse griep met de regelmaat van de klok opdoken, een aanvang nemen. De grote vraag bleef waarom alleen bij de Spaanse griep mensen in de kracht van hun leven stierven.

Het duurde tot 2005 voordat Amerikaanse onderzoekers erin slaagden het virus uit die periode terug te vinden. In Alaska, waar in 1919 een complete Eskimostam door het virus was getroffen, waren 76 lichamen in een massagraf (het waren maar inlanders) in de permafrost begraven. Nadat een stijf bevroren Eskimovrouw was opgegraven,

wist men het nog aanwezige virus te isoleren. Uit bestudering bleek dat het virus een te sterke reactie van het immuunsysteem van mensen tussen de 20 en 40 jaar stimuleerde, hetgeen de dood tot gevolg kon hebben.

Coronavirus nu

Anno 2020 is het bestaan van virussen bekend en kan door intelligente maatregelen een pandemie worden geremd. Toch blijven veel aspecten van vroegere epidemieën zich herhalen. Ook nu steken obscure ideeën weer de kop op. Op verschillende plaatsen in ons land werden 5G antennes in brand gestoken. Zij zouden het virus verspreiden. Alcohol wordt opnieuw als medicijn aanbevolen.

Terwijl in India de moslimminderheid bruut wordt vervolgd als vermeende verspreider van corona, neemt, zoals te verwachten was, ook de aanval op Joden weer toe. Gesuggereerd wordt dat laboratoria in Israël het virus zouden hebben ontwikkeld. Ook Chinezen worden lastiggevallen als veroorzakers van het kwaad.

Tegelijkertijd worden wij overspoeld met denkbeelden over de zin van het leven, het einde der tijden en meer diepzinnigheden. Militaire metaforen worden niet geschuwd: oorlog tegen corona, strijders aan het front, loopgravenacties tegen het virus. Daarnaast worden wij geconfronteerd met de al jaren verslechterende situatie in verzorgings- en verpleeghuizen die deze instellingen extra kwetsbaar maakt.

Tot slot: laten wij ons houden aan de op wetenschappelijk onderzoek gebaseerde adviezen van de overheid en ons niet gek laten maken. Zorg voor elkaar en blijf gezond.

Coronatetest in laboratorium.